

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

О. І. Котикова, доктор економічних наук, професор

Ю. І. Юрченко, магістр

Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглянуто особливості та принципи екологічно чистого виробництва продукції. Проаналізовано динаміку розвитку органічного землеробства в країні. Досліджено окремі показники ринку органічної продукції у розвинутих країнах. Визначено національні пріоритети та механізми державного регулювання у сфері екологічно чистого виробництва.

Ключові слова: екологічний, раціональне використання, продукція, виробництво.

Постановка проблеми. Стратегічні інтереси держави полягають у забезпеченні стабільного соціально-економічного розвитку, ґрунтованого на раціональному використанні, охороні та відтворенні природного ресурсного потенціалу, а також збереженні здорового довкілля. Це зумовлює необхідність узгодження національної політики у сфері реструктуризації, модернізації та розвитку індустріальних секторів економіки, а також у галузі надання послуг з політикою щодо питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, збереження здоров'я населення, формування та використання механізмів розв'язання цих проблем з урахуванням принципів ринкової економіки.

Одним з підходів, які довели свою ефективність у багатьох країнах (розвинутих і тих, що розвиваються), є прийняття концепції екологічно чистого виробництва в аграрному секторі економіки. З цією метою в багатьох країнах реалізуються відповідні цільові еколого-економічні програми.

Для України життєво необхідною є стратегія впровадження екологічно чистого виробництва, яка повинна визначити шляхи комплексного вирішення екологічних та економічних проблем, забезпечити передумови створення ефективної системи

сприяння впровадженню суб'єктами господарювання стратегії та методів такого виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний стан і перспективи розвитку органічної продукції в Україні знайшли своє відображення у наукових працях вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, М.В. Зубця, І.І. Лукінова, О.В. Дяченко, А.А. Зіневича, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін.

Мета дослідження. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку екологічно чистого виробництва в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основне завдання розвитку екологічно чистого виробництва – послідовне формування та реалізація стратегії його впровадження у виробничих процесах виготовлення продукції і послугах з метою забезпечення раціонального та бережливого використання природних ресурсів, зниження ризику для здоров'я людей і довкілля.

При впровадженні екологічно чистого виробництва у сільському господарстві суб'єкти підприємницької діяльності зобов'язані дотримуватися принципу інтегрального запобігання утворенню забруднюючих речовин і джерел їх виникнення, а також системного введення комплексних технічних, технологічних, організаційних, економічних, управлінських, правових та інших заходів з метою виробництва необхідних обсягів продукції встановленої якості за мінімальних витрат матеріальних ресурсів і мінімального негативного впливу на довкілля [1].

Таким чином, чисте виробництво характеризується такими загальними принципами:

- екологічні параметри інтегруються до базових показників продукції, технологій і послуг;
- розв'язання екологічних проблем здійснюється з урахуванням життєвого циклу продукції та всіх параметрів, що входять до системи, внаслідок чого попереджується перенесення цих проблем з одного середовища в інше;
- забезпечується оптимізація виробництва з метою зменшення обсягів споживання сировини, матеріалів та енергоносіїв, рециркуляції та повнішого використання матеріалів;

- зменшуються обсяги відходів, здійснюються їх переробка та подальше використання;
- відходи одного виробництва застосовуються як сировина для іншого.

Принципи екологічно чистого виробництва у виробництві передбачають раціональне використання сировини, матеріалів та енергоносіїв; мінімізацію застосування (або повне вилучення) токсичних матеріалів, зменшення обсягів усіх видів викидів і скидів, а також зменшення відходів на рівні джерела їх виникнення шляхом заміни сировини і технологій; покращення практики управління, адміністрування, введення економічних та інформаційних заходів; зменшення негативного впливу виготовленої продукції на довкілля та умови життєдіяльності людини впродовж усього її життєвого циклу (від проектування до використання та утилізації або захоронення відходів) шляхом змін самої продукції та правил поводження з нею з метою зменшення кількості відходів, що утворюються в результаті її виробництва, використання та ліквідації [2].

Нині в Україні чи не найголовнішим гальмівним чинником розвитку органічного виробництва та вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції є стан земельних ресурсів. Сільськогосподарські угіддя охоплюють дві третини усієї території України, в тому числі рілля – більше 55% (при екологічній нормі 40%). Порушення правил агротехніки, використання важких сільськогосподарських машин, непродумана меліорація, перевипас худоби, перехімізація та інші чинники спричинилися до втрати за останні 25 років майже 500 тис. га сільськогосподарських угідь та зниження вмісту гумусу у ґрунті на 9%.

Вітчизняні агровиробники шляхом нераціонального застосування мінеральних та хімічних засобів при виробництві сільськогосподарської продукції шкодять як земельним ресурсам, так і людям, які споживають вироблену продукцію. Причиною цього є той факт, що сільськогосподарські товаровиробники нехтують шкодою, завданою екології, дбаючи лише про власну вигоду.

Органічними або екологічно чистими вважаються продукти, виготовлені з дотриманням визначених екологічних стандартів на всіх технологічних та реалізаційних етапах. При виробництві органічних продуктів застосовують технології максимального збереження поживних речовин. Для цього повністю відмовляються від ароматизаторів, барвників, консервантів та генетично модифікованих організмів. Заборонено рафінування, мінералізацію та інші технологічні операції, які зменшують поживні властивості продукту. До того ж матеріали для упакування екологічно чистого продукту виготовляються з натуральної сировини [3].

Ведення органічного землеробства базується на застосуванні мінімального обробітку ґрунту та відмови від отрутохімікатів і мінеральних добрив. Такий підхід відновлює баланс поживних речовин у ґрунті, нормалізує роботу живих організмів, збільшує вміст гумусу і, як результат, – підвищує урожайність сільськогосподарських культур. Однак перехід на органічне господарювання є тривалим та не гарантує швидкої віддачі.

Екологічне виробництво продукції є популярною та прибутковою діяльністю, прихильниками якої з кожним роком стає все більше країн та господарств (таб.).

Таблиця

Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь та кількість органічних господарств в Україні

	Роки											2012 р. у % до 2002 р.
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Площа, тис. га	164,4	239,5	240,0	242,0	245,1	249,9	270,0	270,1	270,2	270,3	278,8	169,6
Кількість господарств	31	69	70	72	80	92	118	121	142	155	164	529,0

Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь в Україні у 2012 році порівняно з 2002 роком зросла на 69,6%, кількість господарств, що отримали статус «органічного», також зросла – майже в 5,5 разів (таб.).

Слід відмітити, що для впровадження екологічно чистого виробництва всі суб'єкти господарської діяльності зобов'язані:

- вводити системи менеджменту якості та охорони навколишнього природного середовища;

- опановувати стратегію екологічно чистого виробництва як системний підхід, що вимагає постійного вдосконалення технологічної та екологічної діяльності, з метою зниження обсягів утворення виробничих відходів;

- опановувати та вдосконалювати методологію реалізації проектів упровадження екологічно чистого виробництва, включаючи планування та введення необхідних організаційних заходів, створювати системи екологічного менеджменту в підрозділах (цехах, на виробничих ділянках), де впроваджуються чисті технології;

- розробляти програми з упровадження чистого виробництва;

- розвивати методи економіко-екологічного моніторингу результативності демонстраційних проектів з упровадження чистого виробництва;

- сприяти мобілізації фінансових ресурсів для впровадження чистого виробництва.

Площа сільськогосподарських угідь в Україні, сертифікованих відповідно до органічних стандартів у **2012** році вже перетнула відмітку **270** тис. га. Однак, до вирощеної у країні органічної продукції на сьогоднішній день належить майже винятково сировинна продукція, тобто та, що передбачає подальшу переробку: зернові, бобові та олійні культури, ягоди.

Екологізація аграрного виробництва передбачає проведення сертифікації (рис.) – дії третьої сторони, яка доводить, що забезпечується відповідність ідентифікованого об'єкту конкретному нормативному документу.

Світова практика свідчить про посилення уваги до виробництва у сільському господарстві екологічно чистої продукції. За даними зарубіжних авторів, у США ще в середині **80-х** років **XX** ст. налічувалося до **30** тис. ферм з альтернативними формами землеробства, вартість їх продукції досягала близько **3** млрд доларів. У Швейцарії альтернативні господарства

становили **0,8%** усіх землекористувачів, у Данії продукція альтернативних господарств на початку **90-х** років досягла **1-2%** загального виробництва продуктів у країні, у Німеччині – **0,2%**, Нідерландах – **0,15**, Швеції – **0,1-0,2%** [3].

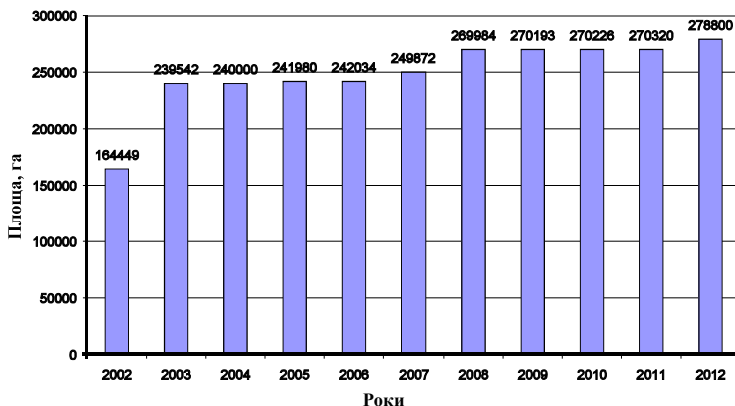

Рис. Площа сільськогосподарських угідь в Україні, сертифікованих відповідно до органічних стандартів в розрізі по роках [4]

На світовому ринку екологічно-безпечних продуктів спостерігається тенденція до зростання попиту на органічну продукцію сільського господарства. Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватися у **2006-2007** роки, склавши: у **2007** році – **500** тис. євро, **2008** році – **600** тис. євро, **2009** – **1,2** млн євро, у **2010** цей показник зріс до **2,4** млн євро, у **2011** році – до **5,1** млн євро, в **2012** році – до **7,9** млн євро, а в **2013** році – до **8,1** млн євро [4].

Вітчизняні виробники проходять процедуру органічної сертифікації свого виробництва за діючими міжнародними стандартами, частіше за все – це норми Європейського Союзу.

Державне управління в галузі впровадження екологічно чистого виробництва в більшості країн світ передбачає розробку та прийняття загальнодержавних, галузевих і місцевих програм, розробку та прийняття органами виконавчої влади в межах їх компетенції нормативно-правових актів, державних

норм, стандартів у цій галузі, координацію та узгодження галузевих і місцевих програм, здійснення належного контролю за дотриманням законодавства та виконанням загальнодержавних програм у цій галузі.

Державною цільовою Програмою розвитку села на період до 2015 року задекларовано план довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 відсотків, передбачається стимулювання ведення органічного сільського господарства, унормування розвитку органічного землеробства та створення системи його сертифікації.

Варто зазначити, що Верховною Радою України 3 вересня 2013 року було ухвалено Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції». Цей Закон визначає правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю і спрямований на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні [5].

Відповідно до Закону, «виробництво органічної продукції (сировини) – виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів».

У подальшому державне забезпечення розвитку екологічно чистого виробництва в Україні може бути реалізоване

через створення умов для доступу суб'єктів господарської діяльності до зовнішніх і внутрішніх інвестицій, розробку та введення стимулів для підприємств, які займаються впровадженням чистих технологій, зокрема податкового стимулювання зменшення рівня забруднення довкілля, а також їх пільгового оподаткування на початкових стадіях освоєння нових технологій та організації випуску нової продукції, встановлення державного партнерства з малим та середнім бізнесом, зосередження зусиль на результативності програм з упровадження чистого виробництва, зокрема зниження обсягів утворення відходів, а також енерго- та матеріаломісткості продукції, організації експертизи міжнародних проектів і технологій екологічно чистого виробництва, які пропонуються для впровадження в Україні.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного, національними пріоритетами України у сфері розвитку екологічно чистого виробництва, на нашу думку, є: забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку на основі раціонального використання, охорони та відновлення ресурсного потенціалу; досягнення таких показників ресурсо- та енергомісткості, які б забезпечили необхідний рівень незалежності держави; перехід на заміники традиційної сировини; застосування відновлювальних енергоресурсів і нових видів палива; активний перехід до господарювання на основі принципу максимальної продуктивності ресурсів. Реалізація названих пріоритетів можлива через поширення інформації про принципи екологічно чистого виробництва, розробку та реалізацію сукупності економічних та екологічних чинників розвитку виробництва, удосконалення механізму інтеграції екологічних чинників до стратегії економічного розвитку, перегляду екологічних нормативів забруднення та спеціального використання природних ресурсів, а також нормативів їх економічного регулювання з метою поступового наближення до стандартів ЄС, створення системи збалансованого управління розвитком виробництва, що стимулює охорону довкілля та забезпечує бережливе використання природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Шевченко О. Органік в Україні / О. Шевченко // Економіка АПК. — 2012. — № 11. — С. 12.
2. Зинченко С. Возможности органики / С. Зинченко // Агро Перспектива. — 2013. — № 9 (116). — С. 34—37
3. Ільків Л. Екологічно чисте виробництво: зарубіжний досвід та Україна [Електронний ресурс] / Л. Ільків — Режим доступу : http://conftiapv.at.ua/publ/konf_26_27_kvitnja_2012_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/41_1_0_1931
4. Заїка В. Екологічно чисте виробництво / В. Заїка // Наука й економіка. — 2012. — № 4 (28). — С. 39.
5. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції : Закон України від 3 вересня 2013 року № 425 / Верховна Рада України.

*Е. И. Котикова, Ю. И. Юрченко. **Внедрение экологически чистого производства продукции сельского хозяйства в Украине.***

В статье рассмотрены особенности и принципы экологически чистого производства продукции. Проанализирована динамика развития органического земледелия в стране. Исследованы отдельные показатели рынка органической продукции в развитых странах. Определены национальные приоритеты и механизмы государственного регулирования в сфере экологически чистого производства.

*E. Kotikova, Y. Yurchenko. **Introduction of environmentally friendly agricultural production in Ukraine.***

The article reviews the features and principles of cleaner production. The dynamic development of organic farming in the country. The particular market indicators of organic products in developed countries. The national priorities and mechanisms of state regulation in the field of cleaner production are identified.